

ΤΟΠΟΙ ΣΤΟ «ΠΟΥΘΕΝΑ» ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΕΣ: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΑΓΑΝΗ ΤΗΣ ΛΕΣΒΟΥ στο Τρουμπέτα, Σ. (επιμ.), 2012, *Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα. Διαβάσεις και μελέτες συνόρων*, Αθήνα: Παπαζήσης, σελ. 313-337.

Ευγενία Ηλιάδου

ΜΟΥΣΑΦΕΡΙΜ: ΤΑΞΙΔΙΩΤΕΣ ΣΤΟ ΠΟΥΘΕΝΑ.

Η λέξη «μουσαφίρης» είναι «ταξιδεύουσα», ακολουθεί ταξιδεύοντες ανθρώπους και τη συναντά κανείς σε διάφορες γλώσσες. Στα πέρσικα, λ.χ., «μουσαφερίμ» θα πει «ταξιδιώτης» και «μουσαφεράτ» θα πει «ταξίδι». Σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας «μουσαφίρης» αντίστοιχα σημαίνει ξένος, επισκέπτης. Η έκφραση «έχουμε μουσαφιρέους ή μουσαφιριό», όπως συνηθίζεται στη Λέσβο, σημαίνει ότι έχουμε φιλοξενούμενους, επισκέπτες από έναν ξένο τόπο στον δικό μας, ενίοτε ύστερα από πρόσκληση. Μουσαφίρης ονομάζεται συνήθως κάποιος οικείος που όμως δεν είναι απαραίτητα συγγενής. Είναι μια ευρεία έννοια η οποία περιλαμβάνει τον ξένο γενικότερα η φιλοξενία του οποίου τελείται πάντα υπό όρους και προϋποθέσεις, που διαμορφώνονται από τον «οικοδεσπότη» και τον τόπο με τον οποίο αυτός προσδένεται (βλ. Παπαταξιάρχης 2006).

«Οικοδεσπότης», σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, μπορεί να θεωρηθεί και ένα κράτος. Άλλωστε και ο ίδιος ο πολιτικός λόγος οικειοποιείται την έννοια της φιλοξενίας προκειμένου να προσδιορίσει τη σχέση του με τους ξένους του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η χρήση όρων όπως χώρες υποδοχής και φιλοξενίας, επισκέπτες εργάτες (Gastarbeiter), Κέντρα Υποδοχής και Φιλοξενίας αιτούντων άσυλο¹, Κέντρα και Υπηρεσίες Πρώτης Υποδοχής ανθρώπων «χωρίς χαρτιά»²,

¹ Στο πρόσφατο Προεδρικό Διάταγμα (114/2010 παρ. ια) αναφέρεται ότι «Κέντρο Φιλοξενίας είναι κάθε χώρος, ο οποίος χρησιμοποιείται για την ομαδική φιλοξενία των αιτούντων, εξαιρουμένων των χώρων κράτησης».

² Στο Νόμο 3907/2011 γίνεται λόγος για Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής και Κέντρα Πρώτης Υποδοχής υπηκόων τρίτων χωρών που εισέρχονται παράτυπα στην χώρα Βλ. Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ «σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη – μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών» και λοιπές διατάξεις.

Κέντρα ή Μονάδες Φιλοξενίας ασυνόδευτων ανηλίκων.³ Έτσι, θα μπορούσε να γίνει λόγος για κράτος- οικοδεσπότη και κρατική φιλοξενία αντίστοιχα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η υπεροχή, η «ανωτερότητα», του οικοδεσπότη (κράτους) έναντι των «μουσαφίρων» του είναι αδιαμφισβήτητη, από τη στιγμή που αυτός είναι που καθορίζει τους όρους της μετακίνησης και παρουσίας τους εντός της επικράτειας του ως «κανονική», «νόμιμη», «παράνομη» και «λάθρα». Κατ' ουσίαν, το κράτος ως οικοδεσπότης με τη σειρά του υποδέχεται, φιλοξενεί κάτω από προϋποθέσεις και όρους, εντάσσει ή ανέχεται προσωρινά, ωστόσο διαπιστώνει τον βαθμό προσαρμοστικότητας και εξομοίωσης ή μη, κάποιους στην επικράτεια του ή αντίθετα, αντιμετωπίζει με αυστηρούς όρους και κριτήρια, αρνούμενο κατ' αυτόν τον τρόπο την φιλοξενία σε κάποιους άλλους. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργεί διαφορετικές κατηγορίες «μουσαφίρων».

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, φαίνεται ότι υπάρχουν δύο κύριες κατηγορίες μουσαφίρων, οι οποίες καθορίζονται από το κράτος με κριτήριο την ελεύθερη και νόμιμη ή παράτυπη και ανεπιθύμητη είσοδο, διέλευση των συνόρων, κινητικότητα και παραμονή στην επικράτεια. Βάσει των παραπάνω κριτηρίων, θα έλεγα, ότι η πρώτη κατηγορία μουσαφίρων περιλαμβάνει όλους αυτούς, που έχουν τη δυνατότητα να απολαμβάνουν τα προνόμια της κρατικής φιλοξενίας του τόπου τον οποίο επισκέπτονται και παράλληλα ανταποκρίνονται στις προϋποθέσεις και τους όρους που επιβάλλει ο οικοδεσπότης του τόπου στον οποίο και πρόκειται να φιλοξενηθούν, δηλαδή άδεια εισόδου στην επικράτεια, άδεια παραμονής και εργασίας. Αυτήν την κατηγορία μουσαφίρων θα την ονόμαζα «νομότυπους μουσαφίρες» και ως τέτοιοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι τουρίστες, οι υπήκοοι κρατών (ευρωπαϊκών και μη) που μετακινούνται από τόπο σε τόπο για εργασία ή για σπουδές (Βεντούρα 2009: 29-30, Bauman 2002: 177-181).

Βλ. επίσης Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ του Συμβουλίου «σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα» (L 326/13.12.2005).

³Στο Προεδρικό Διάταγμα 220/2007 σχετικά με την υποδοχή των ασυνόδευτων ανηλίκων επισημαίνεται ότι «πρέπει να διασφαλίζονται οι ανάγκες στέγασης του παιδιού με τη φιλοξενία σε Κέντρα Φιλοξενίας με ειδική υποδομή για ανηλίκους». Βλ. «Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιανουαρίου 2003, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη (EEL 31/6.2.2003)».

Η άλλη κατηγορία περιλαμβάνει τους μουσαφίρηδες εκείνους που γίνονται αποδέκτες μιας αρνητικής, απαξιωτικής, σκληρής και κάθε άλλο παρά φιλόξενης κρατικής υποδοχής. Πρόκειται για ανθρώπους που δεν πληρούν τις τυπικές προϋποθέσεις που θέτει το κράτος οικοδεσπότης, δηλαδή την κατοχή ταξιδιωτικών εγγράφων, διαβατηρίου και βίζας, εισόδου στην χώρα και άδειας παραμονής. Αυτοί δεν καταγράφονται στους καταλόγους κάποιου ξενοδοχείου, αλλά αντίθετα είναι καταγεγραμμένοι στους καταλόγους των ανεπιθύμητων αλλοδαπών του κράτους. Η παρουσία τους άλλωστε δεν υποδηλώνει προσωρινότητα όπως αυτή των τουριστών. Εκφράζουν δε τον φόβο της κοινωνίας που τους υποδέχεται ότι αυτοί έχουν έρθει για να μείνουν. Οι μουσαφίρηδες αυτοί είναι «καταδικασμένοι να βρίσκονται διαρκώς αντιμέτωποι με σύνορα (γεωγραφικά, νομικά, υλικά, συμβολικά και άυλα) όπως και να τα κουβαλάνε μαζί τους» (Rahola 2011: 96, βλ. και Παπαταξιάρχης 2009: 73). Συνήθως αντιμετωπίζονται από το κράτος-οικοδεσπότη ως απρόσκλητοι και παράνομοι, «λαθραίοι» με συνέπειες την άρνηση εισόδου και παραμονής στην επικράτεια, την φυλάκιση και την μακρά κράτηση σε αμφιλεγόμενους χώρους ή την απέλαση και επαναπροώθηση, την δημιουργία πολλαπλών και διαφορετικών νομικών καθεστώτων, δηλαδή χωρίς χαρτιά, οικονομικοί μετανάστες, πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, ανθρωπιστικό/επικουρικό καθεστώς προστασίας. Οι παράτυποι μετανάστες, οι «άνθρωποι χωρίς χαρτιά» εμπίπτουν σε αυτήν την ιδιαίτερη κατηγορία φιλοξενούμενων. Για το λόγο αυτό γίνονται αντιληπτοί ως απρόσκλητοι και ανεπιθύμητοι. Η μόνη ιδιότητα που τους αποδίδεται είναι αυτή του «λαθρομετανάστη», δηλαδή του «κακής ποιότητας» μετανάστη, του παράνομου, ανεπιθύμητου και εγκληματία. Αυτήν την κατηγορία φιλοξενούμενου θα την ονόμαζα *λαθραίο μουσαφίρη*.

Με το οξύμωρο σχήμα λαθραίος μουσαφίρης επιδιώκω να τονίσω ένα παράδοξο. Ο μουσαφίρης ως έννοια, τόσο στενά συνδεδεμένος με τον ξένο και το ιδίωμα της φιλοξενίας, στα συμφραζόμενα του ελληνικού πολιτισμού έχει θετικό περιεχόμενο. Μέσα στα πλαίσια του νεοελληνικού πολιτισμού και κουλτούρας η έννοια της φιλοξενίας θεωρείται ότι αποτελεί ιδιον χαρακτηριστικό των Ελλήνων και φολκλόρ, και ως τέτοιο έχει μετατραπεί σε εμπορευματικό προϊόν, το οποίο διαφημίζεται και

κατά μια έννοια πωλείται, προκειμένου να θέλξει τους τουρίστες. Η ίδια η χώρα η Ελλάδα, άλλωστε, αποτελεί αυτή καθαυτή σύμβολο της φιλοξενίας (Ξένιος Δίας). Στην σύγχρονη ωστόσο εποχή ακόμη κι έννοια της φιλοξενίας φαίνεται/φέρεται να διαταράσσεται/αναστατώνεται από τις πιέσεις, τις αλλαγές, αλλά κυρίως τις αντιφάσεις που επιφέρει η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και η ιδέα περί μιας «ενοποιημένης χωρίς σύνορα κοινότητας», όπως λέει και η Sassen (2001: 139). Έτσι, η φιλοξενία που επιφυλάσσουν στις μέρες μας τα ευρωπαϊκά κράτη γενικότερα και το ελληνικό κράτος ειδικότερα, στα πλαίσια της μεταναστευτικής πολιτικής για τους ανθρώπους «χωρίς χαρτιά», απέχει πολύ απ' όλο αυτό το σχήμα του Ξένιου Δία. Σύμφωνα με τον Bauman «αυτό που αποθεώνεται σήμερα ως παγκοσμιοποίηση είναι προσαρμοσμένο στα όνειρα και τις επιθυμίες των τουριστών. Μια δευτερεύουσα, αλλά αναπόφευκτη συνέπεια της είναι ο μετασχηματισμός πολλών άλλων σε περιπλανώμενους αλήτες. Οι περιπλανώμενοι αλήτες είναι ταξιδιώτες στους οποίους έχει αφαιρεθεί το δικαίωμα να μεταβληθούν σε τουρίστες. Δεν τους επιτρέπεται ούτε να μείνουν στην θέση τους (δεν υπάρχει κανένα μέρος που να εγγυάται μια μόνιμη παραμονή το τέλος της ανεπιθύμητης κινητικότητας) ούτε να αναζητήσουν ένα καλύτερο μέρος» (Bauman 2004: 131-132). Ιδωμένοι από αυτή την οπτική οι «λαθρομετανάστες⁴» ως περιπλανώμενοι αλήτες διεκδικούν «λαθραία» την φιλοξενία ενός τόπου μέσα στον οποίο όμως δεν έχουν καμία θέση. Η κρατική υποδοχή και φιλοξενία λαθραίων μουσαφίρηδων, στην πράξη, μεταφράζεται σε πολύμηνη κράτηση μέσα σε ειδικούς χώρους, φυλακές και κρατητήρια.

⁴ Θα ήθελα εδώ να τονίσω ότι δεν αποδέχομαι τον όρο αυτόν, μιας και δεν υπάρχουν ζωές που να είναι λαθραίες αφενός και αφετέρου, ο όρος «λαθρομετανάστης» που χρησιμοποιείται συστηματικά στον κυρίαρχο λόγο για να χαρακτηρίσει τους ανθρώπους «χωρίς χαρτιά» στιγματίζοντας τους αρνητικά, τείνει να αντικαταστήσει και να διαγράψει από τη μνήμη και το λεξιλόγιο της πλειοψηφίας των ανθρώπων τον όρο «πρόσφυγας», της ιστορικής και πολιτικής σημασίας της ιδιότητας αυτής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει δημοσίευμα στον Τύπο που αναφέρει ότι ο όρος «λαθρομετανάστης», που αναβιώνει το 1990 έως τις μέρες μας στην Ελλάδα, εμφανίζεται ενδεχομένως ιστορικά στις αρχές του 1900. Χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για τους Έλληνες μετανάστες που έφευγαν για την Αμερική «χωρίς χαρτιά» ή ταξιδιωτικά έγγραφα και πολλές φορές χωρίς εισιτήρια. Οι αναφορές στον όρο «λαθρομετανάστης» εμφανίζονται με μεγαλύτερη ένταση το 1929 με την οικονομική κρίση όπου «οι ΗΠΑ πιέζουν τις χώρες καταγωγής να πάρουν αυστηρότερα μέτρα. Μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου χρησιμοποιήθηκε για τους Εβραίους επιζήσαντες του Ολοκαυτώματος που επιχειρούσαν να διαφύγουν στην Παλαιστίνη». Βλ. Δ. Ψαρράς, «Ο παππούς μου ο λαθρομετανάστης», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία* (06/02/2011).

Σε αυτό το άρθρο επιχειρώ να παρουσιάσω το Κέντρο Κράτησης της Παγανής στη Λέσβο (ενεργό έως το Φθινόπωρο του 2009) ως ένα χώρο, ή τόπο, που έχω χαραγμένο στη μνήμη μου, μεταφορικά αλλά και κυριολεκτικά, ως το πουθενά. Κυριολεκτικά, επειδή η φυλακή αυτή, αν κι εντός του νησιού, χωρικά ήταν τοποθετημένη πράγματι στο πουθενά, σε ακατοίκητη περιοχή και βιομηχανική ζώνη, δεν ήταν ορατή αλλά ούτε και εύκολα προσπελάσιμη εκτός αλλά ταυτόχρονα εντός της πόλης της Μυτιλήνης, εφόσον βρίσκεται μόνο 4χλμ έξω από το κέντρο της . Μεταφορικά είναι ένας τόπος στο πουθενά, διότι κατά μια έννοια λειτουργούσε ως ενδιάμεση ζώνη, ή όπως λέει η Γιούτα Λαούτ-Μπάκας (2006) ως «γκρίζα ζώνη αναμονής», δηλαδή ως μεταβατική περίοδος ανάμεσα στη νομιμότητα και την παρανομία και ως σύνορο καθώς οι άνθρωποι «(...) που κρατούνται σε αυτά εντός των συνόρων θεωρείται ότι δεν έχουν ακόμα φτάσει στην επικράτεια του κράτους» (Πετράκου 2009: 42). Ως τόπος στο πουθενά υποδηλώνει το μετέωρο νομικό καθεστώς και μέλλον των ανθρώπων «χωρίς χαρτιά» - νομικά μετέωρος άλλωστε τόπος και αυτός. Επίσης, επιχειρώ να παρουσιάσω το Κέντρο Κράτησης της Παγανής ως ένα ετεροτοπικό τοπίο, επειδή ήταν γεμάτο από αντιφάσεις, αμφισημίες και παράδοξα και μέσα σε αυτό επικρατούσε μια άλλη λογική (παράλογη κατά το πλείστον, απάνθρωπη και εξευτελιστική για τους κρατούμενους), η οποία διέπονταν από κανόνες διαμορφωμένους μεν βάσει νόμων και προεδρικών διαταγμάτων, εφαρμοζόμενων ή ερμηνευόμενων δε μέσα από ένα παραμορφωτικό και διαστρεβλωτικό φακό. Μέσα από τον διαστρεβλωτικό φακό οι εισερχόμενοι στον συγκεκριμένο τόπο παράτυποι μετανάστες μεταμορφώνονταν σε «λαθρομετανάστες», «παράνομους», «ταλιμπάν» και «ζώα», η φυλακή μεταμορφώνονταν είτε σε «καταυλισμό», είτε σε «ξενοδοχείο πέντε αστέρων⁵», οι ανήλικοι μεταμορφώνονταν σε ενήλικες⁶ και όλοι μαζί φυσικά μεταμορφώνονταν σε φορείς ασθενειών και «επικίνδυνους». Από την άλλη, στον κρατικό λόγο η φυλακή μεταμορφώνονταν σε χώρο υποδοχής και η κράτηση κατά τον ίδιο τρόπο σε φιλοξενία.

⁵ Όπως χαρακτηριστικά μου είπε ένας ειδικός φρουρός «στην πατρίδα τους ζούσαν σε καλύτερα μέρη;». Οι χαρακτηρισμοί αυτοί εντός των εισαγωγικών αποτελούν εκφράσεις που χρησιμοποιούσαν καθημερινά εργαζόμενοι του κέντρου φρουροί, γενικών καθηκόντων, εργάτες νομιμοποιώντας κατ' αυτόν τον τρόπο την παραβίαση δικαιωμάτων που πραγματοποιούνταν εκεί μέσα

⁶ Βλ. και κείμενο της Δέμελη σε αυτόν τον τόμο.

Το υλικό στο οποίο στηρίζεται αυτό το άρθρο προέρχεται από την περίοδο κατά την οποία εργαζόμουν στο Κέντρο Κράτησης Παγανής Μυτιλήνης παρέχοντας κοινωνική εργασία⁷, από τον Ιούνιο του 2008 έως και το Σεπτέμβριο του 2009,. Η παρουσία μου στο Κέντρο Κράτησης ήταν σχεδόν καθημερινή και πολύωρη καθώς, εξαιτίας των άθλιων συνθηκών και της έκρυθμης κατάστασης μέσα σε στο Κέντρο, η τήρηση ωραρίου υπήρξε αδύνατη. Κύρια καθήκοντα μου ήταν η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, πράγμα που σήμαινε: τον εντοπισμό των λεγόμενων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως είναι τα ασυνόδευτα ανήλικα παιδιά, οι γυναίκες, οι έγκυοι, τα θύματα κακοποίησης, βασανιστηρίων, σωματεμπορίας και trafficking, οι ηλικιωμένοι, οι ασθενείς και οι ανάπηροι· τον εντοπισμό εκείνων που έχρηζαν διεθνούς προστασίας, όπως αυτό ορίζεται από την Συνθήκη της Γενεύης· ενημέρωση για τη δυνατότητα και το δικαίωμα πρόσβασης των κρατουμένων στις διαδικασίες ασύλου και στη νομική στήριξη με την βοήθεια διερμηνέων· η συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές, όπως είναι η αστυνομία και το λιμενικό, για υποθέσεις που αφορούσαν στους κρατούμενους-φιλοξενούμενους· η ψυχοκοινωνική στήριξη· μαθήματα ελληνικών σε όσους το επιθυμούσαν. Όλα αυτά έπρεπε να γίνουν χωρίς να έχω πρόσβαση στα κελιά, με τα κάγκελα της συρταρωτής και βαριάς μπλε πόρτας να χωρίζουν δύο κόσμους, τον μέσα από τον έξω, καθώς οι αρχές δεν επέτρεπαν πρόσβαση μέσα στους θαλάμους επικαλούμενες λόγους ασφαλείας.

Η περίοδος κατά την οποία εργάστηκα στο Κέντρο Κράτησης της Παγανής συνέπεσε με σημαντικές εξελίξεις στο νησί της Λέσβου όπου κάτοικοι, αστυνομικές αρχές και πολιτικοί φορείς ήρθαν αντιμέτωποι, με ένα πρωτόγνωρο για τα δεδομένα του νησιού, «κύμα προσφυγιάς» από ανθρώπους που διέσχισαν «κρυφά» τα σύνορα από τα απέναντι παράλια, ερχόμενοι κυρίως από το Αφγανιστάν, το Ιράκ, την Παλαιστίνη, τη Σομαλία - χώρες, δηλαδή, που ταλανίζονται από εμφύλιους πολέμους, διαμάχες και εσωτερική πολιτική αστάθεια,. Το έτος 2009 το νησί της Λέσβου χαρακτηρίστηκε ως η μεγαλύτερη «πύλη εισόδου» ανθρώπων «χωρίς χαρτιά» στην Ευρώπη (UNHCR 16-06-2010, Γιατροί Χωρίς Σύνορα 2010, FRA 2011). Τα απομεινάρια από τις πολυάριθμες σκισμένες πλαστικές λέμβους σε διάφορα σημεία του νησιού, μνημεία

7 Το πρόγραμμα για το οποίο εργάστηκα ήταν το “AEGEAS: Enhancing reception capacity for migration flows at border areas of Greece”, Commission of the European Communities and Prefectural Authority of Samos.

της παγκοσμιοποίησης, που παραμένουν ακόμη και σήμερα, προδίδουν ότι η Λέσβος υπήρξε ένα μεγάλο πέρασμα, ενώ το Κέντρο Κράτησης της Παγανής και οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης σε αυτό υπήρξε απάνθρωπη, εξευτελιστική και προσβλητική⁸.

Τόποι στο «Πουθενά», Σημεία, Σύνορα, Μη-Τόποι

Όλες οι παραπάνω αντιφάσεις και αμφισημίες είναι που καθιστούν το Κέντρο Κράτησης Παγανής μη τόπο. Σε αυτό το κείμενο, χρησιμοποιώντας την έννοια της ετεροτοπίας του Foucault (1967), επιχειρώ να παρουσιάσω το Κέντρο Κράτησης της Παγανής πρώτον, ως μια ετεροτοπική τοποθεσία, δηλαδή ως έναν πραγματικό χώρο ο οποίος αποτελεί ωστόσο αντανάκλαση της ουτοπίας, της ιδεατής, δηλαδή, εικόνας της κυρίαρχης κοινωνίας. Δεύτερον, θα δείξω την ιδιαίτερη σύμπλεξη που διέκρινε ανάμεσα στους τόπους, τα σύνορα και τους περάτες τους. Στην ιδεατή της μορφή, αυτή η σύμπλεξη είναι μια ουτοπία. Στον αντίποδα, όταν για παράδειγμα οι περάτες των συνόρων δεν έχουν τα απαραίτητα ταξιδιωτικά έγγραφα, η είσοδος τους στους τόπους δεν είναι τίποτε άλλο παρά είσοδος στους μη τόπους (φυλακές και κρατητήρια), «στο βασίλειο της ετεροτοπίας» για να δανειστώ έκφραση του Agier (2010).

Τα κέντρα κράτησης αποτελούν παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο μια μετανεωτερική κοινωνία μεταχειρίζεται τα απορρίμματά της, κατά τη διατύπωση του Bauman (2005), επινοώντας τόπους, χώρους, χωματερές, εντός ή εκτός των ορίων της, για να τα θάψει. Οι απρόσκλητοι και ανεπιθύμητοι επισκέπτες, οι λαθραίοι μουσαφίρηδες (πρόσφυγες και μετανάστες χωρίς χαρτιά) αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα απόβλητων της ρευστής εποχής που ζούμε, καθώς η σύγχρονη εποχή της παγκόσμιας κινητικότητας ανθρώπων, αγαθών και κεφαλαίου είναι εποχή της ελεύθερης κινητικότητας και αεικινησίας, αλλά όχι με τον ίδιο τρόπο για όλους. Η εποχή που διανύουμε χαρακτηρίζεται από την αμφιταλάντευση ανάμεσα, από τη μία

⁸ Πρόσφατα αρκετές χώρες της Ευρώπης όπως είναι η Γερμανία, η Νορβηγία, η Σουηδία, η Γαλλία, η Αγγλία αρνήθηκαν να κάνουν χρήση της Συνθήκης του Δουβλίνου II λόγω της έλλειψης συστήματος παροχής ασύλου, καταδικάζοντας με αυτό τον τρόπο την Ελλάδα για καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Βλ. έκθεση της ΜΚΟ ΑΙΤΗΜΑ, «Ανεπιθύμητοι Άνθρωποι: Παράνομες Απελάσεις Αιτούντων Άσυλο από την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009.

πλευρά, στην «κρίση της εδαφικότητας», δηλαδή στην πίεση για «αποεδαφικοποίηση» (*de-territorialization*) η οποία «θέτει υπό αμφισβήτηση την έννοια του συνόρου» (Cuttitta 2006: 27-28), και από την άλλη, την περιχαράκωση της ανθρώπινη κινητικότητα, την ακινητοποίηση σε συγκεκριμένα σημεία ή ζώνες. Σύμφωνα με την Katja Franko Aas η σύγχρονη παγκόσμια κινητικότητα συνοδεύεται από μια πληθώρα στρατηγικών ακινητοποίησης, παραδείγματα των οποίων αποτελούν τα τείχη ή οι φράχτες σε συνοριακά σημεία.⁹ Τέτοιου τύπου στρατηγικές καταδεικνύουν την πρόθεση για ραγδαία «οχύρωση» του δυτικού κόσμου, και για την εκτροπή της πορείας των μεταναστευτικών ρευμάτων (Aas 2007, 2009 και 2011,). Αυτό συμβαίνει μέσω της στρατικοποίησης ή ασφαλιτοποίησης των συνόρων στην οποία ο οργανισμός FRONTEX διαδραματίζει σημαντικό ρόλο¹⁰. Τα σημεία διέλευσης και οι συνοριακές ζώνες αποτελούν έκφραση του συνόρου, χαρακτηρίζονται δε από την «κλειστή» και «ανοιχτή εδαφικότητα». Η «κλειστή εδαφικότητα» αναπαριστά έναν χώρο ομογενοποίησης στον οποίο το σύνορο είναι συνεχές, αμετάβλητο και ακίνητο και δεν υπάρχουν άλλα σύνορα μέσα σε αυτό. Η «ανοιχτή εδαφικότητα» αναπαριστά έναν χώρο αμφίσημο μέσα στον οποίο συνυπάρχουν πολλαπλά σύνορα (εφήμερα, φορητά, πανταχού παρόντα). Υπό το πρίσμα αυτό, ο χώρος και η εδαφικότητα σημαδεύονται από σκόρπια, ακριβή, πανταχού παρόντα, μικρά σημεία (*dots*) (Cuttitta 2006:36).¹¹ Το «σημείο», όπως επίσης και οι όροι «σημείο εισόδου», «σημείο διέλευσης» και «πύλη εισόδου», χρησιμοποιούνται συχνά αναφορικά με την παράτυπη μετανάστευση για να τονιστεί η συμβολική ή πραγματική ύπαρξη του συνόρου. Ο όρος «σημείο» συμβολίζει το

⁹ Πρόσφατα η ελληνική κυβέρνηση εξέφρασε την πρόθεση της να κατασκευάσει φράχτη μήκους 12,5χ.λμ στον Έβρο στα σύνορα με την Τουρκία προκειμένου να παρεμποδίσει την εισροή ανθρώπων χωρίς χαρτιά.. Βλ. <http://www.skai.gr/news/greece/article/159603/frahtis-ebodio-gia-lathrometanasteusi-ston-evro/>, 01-01-2011.

¹⁰ Η ίδια η FRONTEX άλλωστε αποτελεί υβρίδιο ανάμεσα σε στρατιωτικό και αστυνομικό οργανισμό, καθώς ρόλος της είναι η περιφρούρηση και αστυνόμευση των συνόρων με την χρήση στρατιωτικών εξοπλισμών. βλ. Aas 2007, Trubeta 2011.

¹¹ Εμπνευσμένος από τη δουλειά του γερμανού γεωγράφου Ratzel (1929) ο Paolo Cuttitta κάνει λόγο για τέσσερις βασικούς τύπους συνόρων: 1) τα «εδαφικά (*territorial*)» (όπως για παράδειγμα τα κρατικά σύνορα που χωρίζουν διαφορετικές πολιτικές επικράτειες, τα έθνη κράτη), τα οποία γίνονται αντιληπτά ως «γραμμικά», «υλικά» και «άκαμπτα» (Cuttitta 2006: 29) και «μη εδαφικά (*non territorial*) σύνορα» (όπως είναι τα σύνορα ανάμεσα σε κοινωνικές τάξεις, εθνικές ομάδες, πολιτισμούς κλπ.) τα οποία είναι «θαμπά», μη ευδιάκριτα και άυλα, κινητά και εύκαμπτα (Cuttitta 2006: 30). 2) τα «ανεδαφικά», όπου τα σύνορα είναι κινητά και μεταφερόμενα/φορητά, ανυπόστατα ακολουθώντας τους ανθρώπους που βρίσκονται σε κίνηση (Cuttitta 2006: 33). 3) τα σύνορα που λαμβάνουν την μορφή «ζωνών (*zonal*)», συνήθως «ουδέτερων ζωνών» (*buffer zones*), οι οποίες είτε ανήκουν σε δύο διαφορετικές πολιτικές επικράτειες είτε ανταποκρίνονται σε αυτό που ο Ratzel αποκαλεί ως «άκρη του συνόρου (*Grenzsaum*)» (στο Cuttitta 2006: 34).

μέρος εκείνο του νοητού συνοριακού συρματοπλέγματος (του φράχτη) το οποίο «παραβίασε», «τρύπησε» ο παράτυπος μετανάστης προκειμένου να «τρυπώσει» σε μια χώρα της Ευρωπαϊκής Ζώνης. Επομένως, θα μπορούσε να πει κανείς ότι το «σημείο διέλευσης» είναι η «τρύπα» που διανοίγει ένας άνθρωπος «χωρίς χαρτιά» στους φράχτες των εξωτερικών συνόρων της Ευρώπης. Το σύνορο, έτσι, αποκτά μια υλική ή ορατή υπόσταση μέσα στον χώρο την στιγμή που «τρυπιέται». Με αυτόν τον τρόπο εμμέσως υποδηλώνεται το διάτρητο των συνόρων. Οι όροι «σημείο εισόδου/διέλευσης» και «πύλη εισόδου» υπονοούν το μέγεθος της διάτρησης σε ένα κομμάτι (τμήμα) του συνόρου. Έτσι, εάν είναι αριθμητικά περιορισμένη, ή αποτελεσματικά ελεγχόμενη, η εισροή ανθρώπων «χωρίς χαρτιά» από έναν συγκεκριμένο τμήμα του συνόρου τότε πρόκειται για «σημείο διέλευσης». Αντίθετα, εάν είναι μεγάλο το μέγεθος της εισροής τότε γίνεται λόγος για «πύλη». Τέλος, ένα «σημείο» ή μια «πύλη εισόδου» υπονοεί την ύπαρξη και ενός «σημείου εξόδου». Για παράδειγμα, το νησί της Λέσβου αποτέλεσε πύλη εισόδου ενώ η Πάτρα και η Ηγουμενίτσα σημεία εξόδου. Κάθε σκόρπιο σημείο διαδηλώνει την ύπαρξη του συνόρου (Rahola 2011: 96, πρβλ. Green 2010: 268, Muller 2010). Μέσω της κινητικότητας το σύνορο, με τη σειρά του ξυπνά από μια κατάσταση ανενεργή, λήθης και νωθρότητας. Η κινητικότητα, όπως επισημαίνει ο Rahola, αποτελεί τη συνθήκη ύπαρξης των συνόρων. Η ενεργοποίηση τους και η ύπαρξη τους μοιάζει με ανταπόκριση/ αντίδραση προς αυτήν. Τα σύνορα δεν υπάρχουν μέχρι να διαπεραστούν και παραβιαστούν (Rahola 2011: 98).

ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΚΑ ΤΟΠΙΑ ΣΤΟ ΠΟΥΘΕΝΑ: ΟΙ ΕΙΔΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ

Το πουθενά αποτελεί την αναπαράσταση ενός τόπου «που βρίσκεται έξω από όλους τους τόπους, ακόμη και αν είναι εύκολο να προσδιοριστεί η τοποθεσία του»¹². Απεικονίζεται δε σε χώρους και τόπους, ουδέτερες και ενδιάμεσες ζώνες, σε συμβολικά και πραγματικά σύνορα, όπως είναι τα Κέντρα Κράτησης. Σε αυτούς τους τόπους αποκτά πραγματική υπόσταση η ιδέα της ακινητοποίησης. Τα Κέντρα Κράτησης ανθρώπων «χωρίς χαρτιά», τοποθετημένα μακριά από τα βλέμματα, πολλά

¹² Βλ. Michel Foucault, “Of Other Spaces (1967), Heterotopias” στο <http://foucault.info/documents/heteroTopia/foucault.heteroTopia.en.html>

από αυτά νομικώς μετέωρα, προσιδιάζουν στους τόπους που ο Foucault ονόμασε ετεροτοπίες (Foucault 1967). Ο Foucault διέκρινε δύο τύπους τόπων: τις ουτοπίες και τις ετεροτοπίες. Σύμφωνα με αυτόν τον διαχωρισμό οι ουτοπίες αφορούν σε τόπους που δεν υφίστανται αλλά αποτελούν την ιδεατή πρόσληψη της κοινωνίας. Οι ετεροτοπίες, από την άλλη είναι υπαρκτοί τόποι και αντανakλούν κατά προσέγγιση, ή ως αντικατοπτρισμός, την ουτοπία.

Έναν τέτοιο τόπο αποτελεί και το Κέντρο Κράτησης Παγανής, του οποίου η ετεροτοπικότητα είχε τόση έντονη και βαθιά σύνδεση με τον χώρο, όπου ακόμα και σήμερα η αναφορά σε αυτήν την φυλακή γίνεται με το όνομα της περιοχής στην οποία και βρίσκεται: «Παγανή», και όχι με κάποια άλλη επίσημη ονομασία, όπως Ε.Χ.Π.Α, Κέντρο Κράτησης κ.λπ. Χρησιμοποιώντας τα λόγια του Foucault θα ήθελα να πω ότι αυτός ο τόπος, το Κέντρο Κράτησης, «διέθετε την παράδοξη ιδιότητα να συνδέεται με όλους τους άλλους τόπους με τέτοιο τρόπο ώστε να αναιρεί, να εξουδετερώνει ή να αντιστρέφει το σύνολο των σχέσεων τις οποίες καθόριζε, καθρέφτιζε ή αντανakλούσε» (Foucault 1967).

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, στον επίσημο κρατικό λόγο το Κέντρο Κράτησης Παγανής δεν ήταν φυλακή αλλά αντίθετα Ειδικός Χώρος Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ). Αυτή ήταν και η επίσημη ονομασία του και λειτούργησε, όπως και τα αντίστοιχα ΕΧΠΑ σε άλλες περιοχές της Ελλάδας (π.χ στο Φυλάκιο, τις Φέρες, το Τυχερό και αλλού), κάτω από ένα ασαφές και θαμπό νομικό καθεστώς. Πέρα από μια εγκύκλιο του 2005 στην οποία γίνεται λόγος για την ύπαρξη αυτών των χώρων και που ορίζει υπεύθυνους φύλαξης την αστυνομία και την διαχείριση τους στις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις (άρθρο 81 ν.3386/2005), δεν υπάρχει υπουργική απόφαση που να τα θεσμοθετεί. Το μοναδικό πλαίσιο λειτουργίας των χώρων κράτησης αλλοδαπών είναι η παραπάνω εγκύκλιος.¹³ Επομένως, τα ΕΧΠΑ λειτουργούν χωρίς ωστόσο να είναι θεσμικά κατοχυρωμένα και συνιστούν κλειστούς χώρους φυλάκισης.

¹³ Βλ. έκθεση ΕΕΔΕ 2010: 24, Σ.Γεωργούλας και Δ.Σαραντίδης σε αυτόν τον τόμο.

Θα ήθελα να σημειώσω ότι στο κείμενο αυτό υιοθετώ τον όρο «Κέντρο Κράτησης» και όχι την επίσημη ονομασία «Ειδικός Χώρος Παραμονής Αλλοδαπών» (ΕΧΠΑ). Ο λόγος είναι ότι ένας «ειδικός χώρος παραμονής» προϋποθέτει έναν κατάλληλα διαμορφωμένο μέρος με αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης και υγιεινής, ικανό να υποδεχτεί και να φιλοξενήσει προσωρινά ιδιαίτερες ομάδες ανθρώπων. Ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν ίσχυε για τον ΕΧΠΑ Παγανής μέσα στον οποίο οι συνθήκες φιλοξενίας των παράτυπων μεταναστών παρέπεμπαν σε συνθήκες φυλάκισης¹⁴. Ο λεγόμενος «Ειδικός Χώρος Παραμονής Αλλοδαπών» στην Παγανή ήταν κέντρο κράτησης, φυλακή, που σε περιόδους μεγάλων μεταναστευτικών εισροών γέμιζε ασφυκτικά από ανθρώπους κάτω από συνθήκες επικίνδυνες για την υγεία τους. Σύμφωνα με την έκθεση των Γιατρών Χωρίς Σύνορα, «[...] όταν το κέντρο κράτησης ήταν υπερπλήρες, υπήρχε μόνο ένα αποχωρητήριο και ένα ντους σε λειτουργία για να καλύψει τις ανάγκες 150ατόμων. Επιπλέον τα ντους και τα αποχωρητήρια συχνά δεν λειτουργούσαν λόγω της μεγάλης χρήσης. Οι τουαλέτες και τα ντους πολλές φορές υπερχειλίζουν και πλημμυρίζαν μέρος των δωματίων, με αποτέλεσμα να βρέχονται τα στρώματα που βρίσκονταν στο έδαφος. Ο συνωστισμός και οι ανεπαρκείς συνθήκες υγιεινής μπορούν να συμβάλουν στη διάδοση ασθενειών για παράδειγμα δερματικών μολύνσεων όπως η ψώρα και ιογενών λοιμώξεων όπως η ιλαρά [...]»¹⁵.

Η περιοχή της Παγανής, Λέσβου για όσους εργάζονται ή δραστηριοποιούνται εθελοντικά με πρόσφυγες αλλά και για πολλούς πολίτες είναι ταυτισμένη με την εικόνα των φυλακών και συμβολίζει τη διέλευση συνόρων από ανθρώπους «χωρίς χαρτιά». Η περιοχή από την οποία πήρε το όνομά της το κέντρο κράτησης βρίσκεται περίπου τέσσερα χιλιόμετρα έξω από την πόλη της Μυτιλήνης και θεωρείται βιομηχανική ζώνη. Σπίτια σε αυτή την ζώνη δεν βλέπει κανείς. Το κέντρο κράτησης βρίσκεται σχεδόν κρυμμένο πίσω από ένα μεγάλο κτίριο εταιρείας. Κάποιος ανυποψίαστος περαστικός πιθανότατα δεν θα το προσέξει¹⁶. Το κτίριο του κέντρου

¹⁴ Βλ. έκθεση UNHCR 2009, Έκθεση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΕ) 2010 για τον Έβρο άλλα και για άλλους τέτοιους προσωρινούς σταθμούς. Βλ. επίσης την εγκύκλιο (άρθρο 81 ν.3386/2005) μέσα στην οποία καθορίζεται το τι πρέπει να διαθέτει από άποψη υποδομών ένα Ε.Χ.Π.Α.

¹⁵ Βλ. Γιατροί Χωρίς Σύνορα (Ιούνιος 2010), «Μετανάστες Χωρίς Έγγραφα. Ζωές Υπό Κράτηση», σελ. 10. Στη συγκεκριμένη έκθεση οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα αποτυπώνουν τα προβλήματα από τις συνθήκες κράτησης και διαβίωσης σε τρία κέντρα κράτησης: στην Παγανή Λέσβου, στο Φυλάκιο Έβρου και στη Βέννα Ροδόπης κατά τη διάρκεια του 2009 και 2010.

¹⁶ Βλ. Trubeta 2010 για το κέντρο υποδοχής ασυνόδευτων ανηλίκων ως «νεκρής ζώνης»

κράτησης ανακαινίστηκε το 2005, για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες υποδοχής προσφύγων που συνέρρεαν στο νησί και λειτουργούσε υπό την διοίκηση της Νομαρχίας και την φύλαξη της αστυνομίας. Πρόκειται για ένα κτίριο συνολικής χωρητικότητας 250 ατόμων, που παλαιότερα ήταν αποθήκες. Η χωρητικότητα κάθε θαλάμου ξεχωριστά είναι 60 έως 80 άτομα. Το 2009, σύμφωνα με την έκθεση των Γιατρών Χωρίς Σύνορα (2010: 9) το Κέντρο Κράτησης «φιλοξένησε» 1200 ανθρώπους, ξεπερνώντας έτσι την χωρητικότητα του κέντρου κατά τέσσερις φορές. Το Κέντρο Κράτησης Παγανής χαρακτηρίστηκε ως η χειρότερη φυλακή στην Ευρώπη, μετά την Λαμπετούσα. Τον Οκτώβριο του 2009, με τον απόηχο της ακτιβιστικής δράσης του ευρωπαϊκού δικτύου No Border και ύστερα από καταγγελίες εργαζομένων του Μη Κυβερνητικού Οργανισμού «Οικουμενικό Πρόγραμμα Προσφύγων» για κακοποίηση προσφύγων από την αστυνομία, το κέντρο κράτησης της Παγανής έκλεισε.

Η ΠΑΓΑΝΗ αναφερόταν από μια μερίδα κατοίκων της περιοχής ως «καταυλισμός», «οι ταλιμπάν» ή οι «λαθρομετανάστες». ¹⁷ Ο χώρος εξωτερικά ήταν περιφραγμένος με συρματοπλέγμα και η είσοδος σε αυτόν δεν ήταν δυνατή παρά μόνο με ειδική άδεια από την αστυνομία. Καθώς πλησιάζει κανείς στο κέντρο αντικρίζει πολύχρωμα ρούχα απλωμένα πάνω στις πόρτες των θαλάμων, στα συρματοπλέγματα και στο δάπεδο. Ένας «άλλος» τόπος, ένα «ετεροτοπικό» τοπίο· ένας διαστρεβλωμένος δηλαδή αντικατοπτρισμός της ιδανικής κοινωνίας. Εδώ βρισκόμαστε στο πουθενά. Στο πουθενά φιλοξενείται (στην πραγματικότητα περιχαράκωνεται, ακινητοποιείται) προσωρινά (για λίγο ή πολύ, συνήθως πολύ) ένας μεγάλος αριθμός «λαθραίων μουσαφίρηδων» που έχει το βλέμμα του στραμμένο προς τη Δύση, στο «να φύγει μπροστά». «Μπροστά» ονομάζουν οι Αφγανοί μετανάστες τη διάσχιση των συνόρων

¹⁷ Στο σημείο αυτό παραθέτω τους όρους που χρησιμοποιούσε η πλειοψηφία των εργαζομένων αστυνομικών, νομαρχιακών υπαλλήλων αλλά και άλλων που άμεσα ή έμμεσα είχαν κάποια εμπλοκή με τον χώρο αυτό και τους κατοίκους του. Θα ήθελα να επισημάνω ειδικά για τον όρο «ταλιμπάν» όσες φορές άκουσα να χρησιμοποιείται από εργαζόμενο του κέντρου ήταν ακριβώς για να αποδώσει με ειρωνεία και σαρκασμό την απαξίωση και αποστροφή του για τους ανθρώπους και για τον χώρο. Σε αυτό το σημείο πρέπει να ειπωθεί ότι ο προσδιορισμός των ανθρώπων «χωρίς χαρτιά» ως «λαθρομετανάστες» πρέπει να ταυτίστηκε εννοιολογικά και με τον ίδιο τον χώρο αφού σε αρκετές περιπτώσεις προκειμένου να καλέσω ταξί για να έρθει να με παραλάβει από το Κέντρο έπρεπε να προσδιορίσω τον χώρο λέγοντας «στους λαθρομετανάστες» ή «στον καταυλισμό» προκειμένου να καταλάβουν που να έρθουν.

με προορισμό μια ευρωπαϊκή χώρα.¹⁸ Το πουθενά, ο μη τόπος αποτελεί μια συμβολική έκφραση του συνόρου· ουσιαστικά, βρίσκεται στην άκρη του συνόρου. Επιπρόσθετα, το πουθενά αποτελεί μια ετεροτοπία, έτσι όπως την αντιλήφθηκε ο Foucault, δηλαδή ως τόπου που προϋποθέτει

την ύπαρξη ενός συστήματος ανοίγματος και κλεισίματος το οποίο τον απομονώνει και συγχρόνως τον καθιστά προσπελάσιμο, που δεν είναι τόσο ελεύθερα προσβάσιμος, που εξαναγκαζόμαστε να βρεθούμε εκεί, που δεν μπορούμε να εισέλθουμε εάν δεν διαθέτουμε ειδική άδεια και εάν δεν επιτελέσουμε συγκεκριμένες κινήσεις και όπου δημιουργείται η ψευδαίσθηση της εισόδου (Foucault 1967).

Συνεπώς, για το προσωπικό που εργαζόταν στο κέντρο κράτησης, όπως και για τους πρόσφυγες και μετανάστες χωρίς χαρτιά, η είσοδος στο κέντρο προϋπέθετε την διεξαγωγή συγκεκριμένων διαδικασιών. Για το μεν προσωπικό η είσοδος εξασφαλιζόταν μόνο ύστερα από άδεια από το Αρχηγείο της Αστυνομίας. Εντούτοις, για ένα μεγάλο διάστημα αφότου είχε εγκριθεί η άδεια εισόδου μου στο κέντρο κράτησης ήρθα αντιμέτωπη με την «ψευδαίσθηση εισόδου» (χαρακτηριστικό της ετεροτοπίας κατά τον Foucault) η οποία εκφραζόταν στο καχύποπτο βλέμμα των φρουρών, σε κάποιες περιπτώσεις με την άρνηση εισόδου μου στο χώρο, την ακούσια απομάκρυνσή μου προτού ολοκληρωθεί το ωράριό μου ή ακόμα και με κατηγορίες σε βάρος μου, όπως και σε βάρος των υπόλοιπων εργαζομένων εκπροσώπων Μη Κυβερνητικών Οργανισμών, ότι δήθεν υποκινούμε εξεγέρσεις. Ήμασταν απρόσκλητοι και ανεπιθύμητοι και μας αντιμετώπιζαν ως τέτοιους/ες· απλώς μας ανέχονταν. Αυτό ήταν ένα κοινό και κομβικό σημείο το οποίο μοιραζόμασταν με τους λαθραίους μουσαφίρηδες. Όσο γι' αυτούς, αυτοί ζούσαν την δική τους ψευδαίσθηση εισόδου στην Ευρώπη. Βρίσκονταν μεν σε ευρωπαϊκό έδαφος αλλά δεν είχαν ακόμα εισέλθει στα ενδότερα της χώρας, αφού ήταν παγιδευμένοι σε μια ενδιάμεση ζώνη, κρατούμενοι που αναμένουν την ελευθερία ή την απέλαση.

Ο ΧΩΡΟΣ του Κέντρου ήταν χωρισμένος σε δύο επίπεδα και αποτελούνταν από επτά θαλάμους. Στο κάτω επίπεδο διέμεναν οι ασυνόδευτοι ανήλικοι και σε ξεχωριστούς

¹⁸ Η πληροφορία αυτή προκύπτει από προσωπικές συζητήσεις που είχα με Αφγανούς πρόσφυγες.

θαλάμους οι ενήλικες άνδρες. Στο ίδιο επίπεδο, αλλά σε κοντέινερς, στεγαζόταν το ιατρείο και δίπλα του το γραφείο της αστυνομίας. Αν και δίπλα-δίπλα, τα δύο κοντέινερς χωρίζονταν με ένα συρματοπλέγμα που αγκάλιαζε περιμετρικά το γραφείο των αστυνομικών σχηματίζοντας ένα επιμέρους μικρό περιφραγμένο τετράγωνο που έμοιαζε με αυλή σπιτιού. Ένα αναρριχώμενο φυτό δημιουργούσε φυσική σκιά σε αυτήν την αυλή στην οποία οι φύλακες είχαν τοποθετήσει ένα ορθογώνιο μεγάλο τραπέζι και πλαστικές καρέκλες για να κάθονται όταν ο καιρός ήταν ζεστός. Η εικόνα αυτή αποτύπωνε την προσπάθεια αποσπασματικής οργάνωσης της αταξίας που κυριαρχούσε έξω από το περιφραγμένο τετράγωνο. Αυτός ο περιφραγμένος χώρος άνοιγε και έκλεινε με μια συρμάτινη πόρτα η οποία κλείδωνε με έναν σύρτη. Ένα χαρτί γραμμένο στο χέρι και πρόχειρα κολλημένο πάνω στην συρμάτινη πόρτα υπενθύμιζε ότι η είσοδος σε αυτόν τον χώρο επιτρέπεται μόνο σε αστυνομικούς. Ενίοτε αυτό το χαρτί βρέχονταν ή ξεκολλούσε από τον αέρα. Η δυνατότητα «παραβίασης» αυτού του συνόρου από το προσωπικό εξαρτιόταν από τις σχέσεις συμπάθειας ή αντιπάθειας που είχαν αναπτυχθεί μέσα στο Κέντρο ή από το αν τελικά και οι ίδιοι οι αστυνομικοί ξεχνούσαν τον λόγο ύπαρξης του διαχωριστικού. Κάποιες φορές, η είσοδος ήταν υπό όρους, δηλαδή με γάντια και με μάσκα, διότι οι φρουροί θεωρούσαν ότι πολλοί από το προσωπικό «κουβαλούσαν τις αρρώστιες των λαθρομεταναστών».¹⁹ Η συνύπαρξη των δύο κοντέινερς δεν υπήρξε αρμονική, καθώς, άρρωστοι πρόσφυγες περίμεναν υπομονετικά, ο ένας πίσω από τον άλλον, έξω από την πόρτα του ιατρείου προκειμένου να εξεταστούν. Στο γειτονικό κοντέινερ η παρουσία τους αντιμετωπιζόταν με έντονη δυσαρέσκεια. Υπήρχε διάχυτος, άλλωστε, ο φόβος της αρρώστιας.

Στο δεύτερο επίπεδο υπήρχαν δύο θάλαμοι ο ένας εκ των οποίων στέγαζε τις γυναίκες και τα παιδιά, ενώ ο άλλος θάλαμος και πάλι ενήλικες άνδρες. Τρία κοντέινερς μικρής χωρητικότητας (που κατά τους θερινούς μήνες η ζέστη καθιστούσε τη διαβίωση σε αυτά ανυπόφορη) χρησιμοποιούνταν προκειμένου να απομονωθούν

¹⁹ Μεταφέρω τα λόγια κάποιου φρουρού ο οποίος δεν με άφηνε να χρησιμοποιήσω το βιβλίο «εισερχόμενων-εξερχόμενων» στο οποίο καταγράφονταν τα στοιχεία όλων των διαμενόντων στο Κέντρο προσφύγων επειδή δεν φορούσα μάσκα και γάντια στις επαφές μου με τους πρόσφυγες. Όταν δέχτηκα να βάλω μάσκα και γάντια προκειμένου να εισέλθω στον χώρο του φρουρού και να αγγίξω το βιβλίο θίχτηκε. Με κατηγορήσε δε ότι τον σιχαίνομαι γι' αυτό και θέλω να φορέσω τη μάσκα (ενώ αντίθετα δεν σιχαίνομαι τους πρόσφυγες) και δεν μου επέτρεψε να κάνω τη δουλειά μου.

οικογένειες ή γυναίκες σε κατάσταση εγκυμοσύνης, ασθενείς ή άνθρωποι με την υποψία ότι μεταφέρουν κάποια μεταδοτική ασθένεια, συνήθως φυματίωση, ψώρα, ηπατίτιδα, AIDS κ.ά. Τα κοντέινερς αυτά είχαν τόσο πολύ συνδεθεί συμβολικά με την ασθένεια, και κατ' επέκταση με έναν τόπο μιαιρότητας, που πολλοί από τους υπαλλήλους είτε δεν τα πλησίαζαν, είτε φορούσαν μάσκα και γάντια αν έπρεπε να έρθουν σε επαφή με τους ανθρώπους που έμεναν σε αυτά. Άλλες πάλι φορές έστελναν ως διαμεσολαβητές άλλους, συνήθως υπάλληλους Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, διερμηνείς, δικηγόρους, κοινωνικούς λειτουργούς ή τις καθαρίστριες. Δεν είχε σημασία αν αυτοί που διέμεναν στα κοντέινερς ήταν άρρωστοι, γυναίκες εγκυμονούσες ή οικογένειες με παιδιά. Οι χώροι αυτοί εκλαμβάνονταν ως μιαιροί και επικίνδυνοι, όπου και μόνο η «υποψία» της ασθένειας είχε ως αποτέλεσμα μεγαλύτερη διάκριση σε βάρος τους, ως προς την μεταχείριση και την περεταίρω συρρίκνωση των δικαιωμάτων τους σε σχέση με τους υπόλοιπους· για παράδειγμα, τις περισσότερες φορές δεν προαυλίζονταν. Το φάντασμα της ασθένειας αιωρούνταν πάνω από τα κεφάλια των προσφύγων, βάραινε τους ώμους τους και τους ακολουθούσε μέχρι να αποχωρίσουν από το κέντρο κράτησης. Το δεύτερο επίπεδο ήταν και πιο απομονωμένο αποκομμένο από το πρώτο.

Το τέταρτο κοντέινερ χρησιμοποιούνταν από τις αστυνομικές αρχές και το λιμενικό. Μέσα σε αυτό πραγματοποιούνταν η δακτυλοσκόπηση, είτε πάνω σε χαρτί είτε ηλεκτρονικά με την χρήση ειδικού σαρωτή, η φωτογράφιση του προσώπου των «φιλοξενούμενων» και η καταγραφή προσωπικών δεδομένων, όπως η ηλικία, το φύλο, το ύψος και η εθνικότητα. Η διαδικασία αυτή μπορούσε να κρατήσει αρκετές ώρες, είτε γιατί η χρήση της ηλεκτρονικής καταγραφής των αποτυπωμάτων δεν ήταν πάντοτε εφικτή, και άρα έπρεπε να χρησιμοποιηθεί ο πιο «απαρχαιωμένος» τρόπος (χαρτί και μελάνι), είτε επειδή και οι ίδιοι οι πρόσφυγες υπονόμευαν με τεχνάσματα αυτήν την διαδικασία. Γνωρίζοντας καλά και οι ίδιοι ότι το να «αφήσουν» τα αποτυπώματα τους στην Ελλάδα δεν θα τους επιτρέψει την είσοδο τους σε άλλη Ευρωπαϊκή χώρα,²⁰ τοποθετούσαν κόλλα στα δάχτυλα και τις παλάμες τους ή τα

²⁰ Λόγω του Κανονισμού Δουβλίνο II. Ο Κανονισμός του Δουβλίνο II προβλέπει ότι «η εξέταση κάθε αιτήματος ασύλου να γίνεται σε μία και μόνο χώρα. Προαπαιτούμενο ενός τέτοιου συστήματος είναι ότι όλες οι χώρες δεσμεύονται από τις ίδιες διεθνείς συνθήκες και ότι συνεπώς οι αιτούντες άσυλο θα

έγδερναν σε τραχείς επιφάνειες προκειμένου να τα αλλοιώσουν. Στη συνέχεια τα στοιχεία αυτά αποθηκεύονταν και αποστέλλονταν σε μια βάση δεδομένων, τη λεγόμενη EURODAC, ενώ παράλληλα καταχωρούνταν στον κατάλογο των ανεπιθύμητων αλλοδαπών του κράτους.

Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ: Κοιτώντας κανείς από έξω προς το εσωτερικό του κέντρου αντικρίζει ψηλοτάβανα, δωμάτια ημισκότεινα καθ' όλη την διάρκεια της ημέρας που δημιουργούν την αίσθηση σε κάποιον ότι βρίσκεται στο υπόγειο μιας μεγάλης και κρύας από την υγρασία αποθήκης παλαιού κτιρίου, παρ' όλο που το κτίριο βρίσκεται επάνω στο δρόμο και είναι μάλιστα ελαφρώς υπερυψωμένο από αυτόν. Το «μέσα» διαχωρίζεται από το «έξω» με μια μπλε συρταρωτή καγκελόπορτα η οποία κλειδώνει στο μέσο με ένα λουκέτο. Ενίοτε το λουκέτο από την υγρασία χαλάει και «μαγκώνει» δημιουργώντας την αίσθηση σε κάποιον ότι το εάν θα ανοίξει η καγκελόπορτα ή όχι, εξαρτάται αποκλειστικά από τη βούληση ενός και μόνου λουκέτου. Από «έξω» το «μέσα» φαίνεται να διέπεται από μια στασιμότητα.

Μέσα είναι κάπως σκοτεινά καθώς δεν μπαίνει εύκολα φως. Πολλά παράθυρα δεν υπάρχουν και είναι αποπνιχτικά. Νερά που βγαίνουν από το μπάνιο και την τουαλέτα δημιουργούν «τεχνητές λίμνες» στο εσωτερικό των δωματίων, μουσκεύοντας τα χρησιμοποιημένα, πολυκαιρισμένα και βρώμικα στρώματα, τα οποία υποδέχονται σώματα ανθρώπων που διαδέχεται το ένα το άλλο. Σακούλες με σκουπίδια

έχουν παρόμοια μεταχείριση σε οποιαδήποτε χώρα εξετάσει το αίτημά τους. Οι χώρες που δεσμεύονται από τον κανονισμό πιστεύουν εσφαλμένα ότι αυτά τα άτομα θα έχουν πρόσβαση σε κατάλληλες διαδικασίες ασύλου στη χώρα αυτή. Στην πραγματικότητα όμως η κατάσταση για όσους επιστρέφονται στην Ελλάδα βάσει του κανονισμού αυτού είναι ακόμα περιπλοκότερη από εκείνη που αντιμετωπίζουν οι άλλοι αιτούντες άσυλο». Επί της ουσίας αφήνοντας τα δακτυλικά αποτυπώματα στην Ελλάδα (ως πρώτη χώρα εισόδου) οι μετανάστες και πρόσφυγες χωρίς χαρτιά χάνουν το δικαίωμα υποβολής αιτήματος ασύλου σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, καθώς η Ελλάδα καθίσταται υπεύθυνη για αυτούς. Σε περίπτωση που κάποιος μετανάστης ή πρόσφυγας χωρίς χαρτιά που έχει καταγραφεί στην Ελλάδα διαφύγει σε μια άλλη ευρωπαϊκή χώρα προκειμένου να υποβάλει αίτηση για άσυλο τότε βάσει του Κανονισμού του Δουβλίνου II επιστρέφει υποχρεωτικά πίσω. Βλ. έκθεση ΜΚΟ ΑΙΤΗΜΑ (Οκτώβριος 2009), «Ανεπιθύμητοι Άνθρωποι: παράνομες απελάσεις αιτούντων άσυλο από την Ελλάδα», σ. 7.

συσσωρεύονται σε μια γωνιά του θαλάμου, ενώ γάτες μπαινοβγαίνουν από τα κάγκελα σε μια προσπάθεια να αρπάξουν περισσεύματα φαγητών. Μια βρώμικη ατμόσφαιρα και μια μπόχα αναδύεται που σου κόβει την ανάσα κυρίως τους θερινούς μήνες ακόμα κι αν στέκεσαι έξω από τους θαλάμους. Μπόχα που έρχεται και κολλάει πάνω σου σαν υγρασία. Αυτή η δυσοσμία διαπερνά και ποτίζει τους τοίχους, τα πατώματα και ολόκληρο τον χώρο. Το κέντρο κράτησης, πέρα από την εικόνα των φυλακισμένων προσφύγων, έχει χαραχθεί στη μνήμη μου και με αυτή τη συγκεκριμένη μυρωδιά.

Η μπόχα αυτή, η βρωμιά, ενέτεινε την πρόσληψη και το στιγματισμό του κέντρου κράτησης ως «τόπου μιαιρότητας». Σύμφωνα άλλωστε με τη Mary Douglas «η βρωμιά, η ακαθαρσία είναι ύλη εκτός τόπου» (Douglas 2006:85) και συνεπώς «η συμπεριφορά μας γύρω από τη μίανση είναι η αντίδραση μας σε οποιοδήποτε αντικείμενο ή ιδέα ενδέχεται πιθανόν να αναστατώσει ή να ανατρέψει τις αγαπημένες μας ταξινομήσεις» (Douglas 2006:86). Αν μια κοινωνία χαρακτηρίζεται από την οργάνωση και την ευταξία, δηλαδή όλα τα στοιχεία και αντικείμενα βρίσκονται στην σωστή τους θέση (ύλη εντός τόπου) τότε το κέντρο κράτησης Παγανής, βρισκόμενο ακριβώς στον αντίποδα, αποτέλεσε «ύλη εκτός τόπου»²¹. Αυτός ο αντί-τόπος, η ετεροτοπία, εξέφραζε, τόσο από έξω όσο κι από μέσα, την αταξία, την αποδιοργάνωση, τη βρωμιά. Κατ' επέκταση συμβόλιζε τη διαταραχή της «φυσικής» τάξης πραγμάτων και ενδεχομένως την ιδέα της «ηθικής παρακμής»· ήταν, με άλλα λόγια, το διαστρεβλωμένο είδωλο της κοινωνίας μέσα στον καθρέφτη που δεν τολμά να αντικρύσει. Το κέντρο κράτησης ως ύλη εκτός τόπου και εξαιτίας των πρακτικών που εφαρμόζονταν μέσα σε αυτό, εξέφραζε ένα ετεροτοπικό τοπίο που απέκλινε από το φυσιολογικό. Σύμφωνα με την έκθεση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου τα τελευταία χρόνια, (τουλάχιστον μέχρι τον Απρίλιο του 2010, ημερομηνία έκδοσης της έκθεσης), «η Ελλάδα έχει καταδικαστεί έξι φορές από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου για παραβίαση του άρθρου 3 λόγω των συνθηκών κράτησης που συνιστούν απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση» (ΕΕΔΑ 2011: 9) . Επίσης η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (ΕΠΒ) σε επισκέψεις που πραγματοποίησε το 2007 και

²¹ Για την ύλη εκτός τόπου βλ. Αθανασίου 2007

2008 σε Χώρους Κράτησης ανθρώπων «χωρίς χαρτιά» διαπίστωσε σοβαρότατα προβλήματα που σχετίζονταν με τον υπερπληθυσμό στα κέντρα, την δύσκολη πρόσβαση στις τουαλέτες, την έλλειψη χώρου για προαυλισμό ή/και την ελλιπή χρήση του όταν υπήρχε τέτοιος χώρος, την έλλειψη κρεβατιών και ειδών υγιεινής, την έλλειψη επαρκούς προσωπικού ακόμα και επαρκούς φαγητού· επίσης διαπίστωσε ότι γυναίκες και άντρες ενίοτε κρατούνταν στους ίδιους χώρους.²²

Με τέτοιου τύπου πρακτικές εφάρμοζε το ελληνικό κράτος τις αρχές της φιλοξενίας στο κέντρο κράτησης της Παγανής, όσο αυτό λειτουργούσε, και εξακολουθεί να την εφαρμόζει σε άλλους τέτοιους χώρους κράτησης ανθρώπων χωρίς χαρτιά.. Εντούτοις, σύμφωνα με την εγκύκλιο 3386/2005 που καθορίζει την λειτουργία και οργάνωση των ΕΧΠΑ αυτά διαθέτουν: «α)Πτέρυγες οι οποίες θα περιλαμβάνουν δέκα (10) κατ' ανώτατο όριο, κοιτώνες. β) Κατάλληλα διαμορφωμένους κοιτώνες, ώστε να διασφαλίζεται η πληρότητα και επάρκεια στα θέματα προστασίας της δημόσιας υγείας και της ασφάλειας με ειδική πρόβλεψη για παραμονή οικογενειών και ανηλίκων. Η χωρητικότητά τους δεν θα υπερβαίνει τα έξι (6) άτομα, με κρεβάτια και χώρους υγιεινής. γ) Διοικητήριο με χώρους Γραφείων προσωπικού. δ) Εστιατόριο - Αίθουσα_δημιουργικής απασχόλησης (ψυχαγωγίας). ε) Χώρο προαυλισμού και χώρο αθλοπαιδιών – παιχνιδιών. στ) Ιατρείο και αναρρωτήριο ζ) Χώρο θρησκευτικής λατρείας. η) Χώρο επισκεπτηρίου. θ) Γραφείο για εκπροσώπους Μ.Κ.Ο ή άλλων φορέων. ι) Ελάχιστους βοηθητικούς χώρους για την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών τις Αστυνομικής Φρουράς, των διοικητικών υπηρεσιών του Ε.Χ.Π.Α., καθώς και βοηθητικοί χώροι εξυπηρέτησης λοιπών αναγκών των αλλοδαπών». Εντούτοις, από τον Ιούνιο έως και τον Οκτώβρη 2008 δεν υπήρχαν ειδικοί χώροι ή γραφεία τόσο για τους εκπροσώπους των Μ.Κ.Ο όσο και για άλλους φορείς όπως δικηγόρους, κοινωνιολόγους και διερμηνείς. Επίσης δεν υπήρχαν αναρρωτήριο, χώρος θρησκευτικής λατρείας, επισκεπτηρίου ή άλλοι βοηθητικοί χώροι· ούτε ο προαυλισμός που προέβλεπε η εγκύκλιος πραγματοποιούνταν, ενώ η πρόσβαση των εργαζομένων στα κελιά των προσφύγων ήταν αδύνατη . Τόσο η κοινωνική όσο και η νομική στήριξη (πολλές φορές και η ιατρική φροντίδα) λάμβανε χώρα από έξω, πίσω

²² Βλ. Έκθεση Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), 29-04-2011.. Βλ. επίσης Amnesty International 2010, MSF 2010, UNHCR 2009, FRA 2011, ΓΧΣ 2010.

από τα κάγκελα καθώς πρόσβαση η αστυνομία δεν έδινε επικαλούμενη λόγους ασφαλείας ενώ πολλοί φρουροί αρνούσαν συστηματικά να βγάζουν από τους θαλάμους ανθρώπους που έχριζαν ιατρικής φροντίδας, κοινωνικής και νομικής αρωγής. Τους πρώτους αυτούς μήνες η καταγραφή κοινωνικών ιστορικών και αιτημάτων ασύλου λάμβανε χώρα με παράδοξους τρόπους: με το προσωπικό να στέκεται έξω από τους θαλάμους και να συνομιλεί με τους «φιλοξενούμενους» που ήταν μέσα. Η διατήρηση του απορρήτου υπήρξε αδύνατη. Αργότερα, υπεύθυνος της Νομαρχίας ανέλαβε την κατασκευή ενός γραφείου μέσα στην αποθήκη του κέντρου κράτησης. Ήταν ένας χώρος από γυψοσανίδα που όμως δεν είχε ταβάνι και παράθυρα.

Μέσα σε αυτόν τον αφιλόξενο χώρο —διαποτισμένο από την δυσοσμία και την βρωμιά που ανέδυναν οι τουαλέτες—, στο βρώμικο πάτωμα, δίπλα στα ακατάστατα κρεβάτια, με ντεκόρ συνθήματα και ονόματα γραμμένα (με οδοντόκρεμα και μαρκαδόρο σαν γκράφιτι) στα περσικά και τα αραβικά πάνω στους τοίχους, τα χρησιμοποιημένα φακελάκια τσαγιού που κρέμονταν ανάποδα από το ταβάνι, τα σπασμένα τζάμια, τις «ξερχαβαλωμένες» πρίζες και λάμπες, τις τρύπες στους τοίχους, δίπλα στα σκουπίδια, επιτελείτο και η προσευχή· πάνω σε πλαστικές μαύρες σακούλες σκουπιδιών, σε σεντόνια, κουβέρτες ή χαλιά. Αυτά, σε αντίθεση με τον υπόλοιπο χώρο, ήταν καθαρά και κανείς δεν πατούσε πάνω τους με τα παπούτσια ή τις παντόφλες. Το «ανορθόδοξο» ντεκόρ και η γενικότερη «αταξία» ενισχυόταν από «υπόγειες» πρακτικές που δεν ήταν αποδεκτές από την πλειοψηφία των υπαλλήλων του Κέντρου και που λάμβαναν χώρα συχνά χωρίς να υποπέσουν στην αντίληψη τους. Μία τέτοια πρακτική ήταν η «μαύρη οικονομία» με αντικείμενα -παπούτσια, ρούχα, κουβέρτες, σαπούνια, οδοντόβουρτσες, οδοντόκρεμες, φάρμακα και τσιγάρα- να καταλήγουν πολλές φορές να εμπλέκονται σε ένα σύστημα οικονομικής συναλλαγής, η οποία συνήθως εμπεριέχει το στοιχείο της εκμετάλλευσης, περνώντας συνήθως από πολλά χέρια²³ Το κέντρο κράτησης αποτελούσε κυριολεκτικά ένα «βασίλειο της ετεροτοπίας» καθώς δεν ήταν απλά ένας (αντί-) τόπος, περιθωριοποιημένος από την εξωτερική κοινωνία. Στο ίδιο το εσωτερικό του συνυπήρχαν ποικίλοι και ενίοτε ετερόκλητοι τόποι. Μέσα στα κελιά λειτουργούσαν

²³ Βλ και Goffman 1994 για τέτοιου τύπου πρακτικές που συναντά κανείς σε ολοπαγή ιδρύματα

παράλληλοι τόποι: ιεροί (χώροι λατρείας και προσευχής), μισοί²⁴, παραοικονομίας (αγοραπωλησία ειδών πρώτης ανάγκης μεταξύ των κρατουμένων), διαχωρισμού (δημιουργία ομάδων με βάση την εθνικότητα π.χ. όλοι οι Ιρανοί μαζί), κοινωνικοποίησης (μετακίνηση/επισκέψεις κρατουμένων από θάλαμο σε θάλαμο μέσα από ανοίγματα που υπήρχαν στους τοίχους), ψυχαγωγίας (χόρευαν και τραγουδούσαν μετατρέποντας τη σιδερένια πόρτα ή τον κάδο των απορριμμάτων σε κρουστό), (κοντέινερ), ο τόπος αυτών που ήταν «μέσα» από τα κελιά (φιλοξενούμενοι) και αυτών που ήταν «από έξω» (προσωπικό, αστυνομία).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ: ΜΟΥΣΑΦΕΡΑΤ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΠΟΥΘΕΝΑ

Σε ένα από τα βιβλία του ο Bauman γράφει

«οι πρόσφυγες βρίσκονται μεταξύ διασταυρούμενων πυρών ή, για μεγαλύτερη ακρίβεια, είναι δέκτες αντιφατικών μηνυμάτων. Εκδιώκονται με την βία ή εκφοβίζονται για να φύγουν από την ιδιαίτερη πατρίδα τους, αλλά τους αρνούνται την είσοδο σε κάποια άλλη. Δεν αλλάζουν χώρους. Χάνουν τον χώρο τους πάνω στην γη και πετιούνται στο πουθενά (...) σε έναν κινούμενο τόπο χωρίς τόπο (...)» (Bauman 2008:82).

Κι έτσι γίνονται μουσαφερίμ, ταξιδιώτες στο πουθενά, ενώ το ίδιο το ταξίδι τους το μουσαφεράτ είναι ένα ταξίδι στο πουθενά (Λαδάς 2008).

Η παρατεταμένη κράτηση σε συνθήκες ακατάλληλες, τόσο από άποψη υποδομών όσο και υγιεινής, υπήρξε ένα σύνηθες φαινόμενο και πάγια τακτική στο κέντρο κράτησης της Παγανής. Από το 2008 και ειδικά το 2009 (όπου σημειώνεται αύξηση των εισροών στο νησί της Λέσβου), δημιουργείται ένα ασφυκτικό πλαίσιο όπου ακόμα και ο υποτυπώδης διαχωρισμός ανάμεσα σε ασυνόδευτους ανήλικους και ενήλικες δεν ήταν εφικτός. Επιπρόσθετα και ενώ μέχρι και τον Ιούνιο του 2009 η κράτηση των προσφύγων και μεταναστών είχε μέγιστο χρονικό διάστημα τους τρεις μήνες, από τον

²⁴ Να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο θρησκευτικών εορτών, μιας και η πλειοψηφία των κρατουμένων ήταν μουσουλμάνοι, η νηστεία και οι προσευχές (Ραμαζάνι) τελούνταν κανονικά σε όλα τα κελιά. Παράλληλα άνθρωποι οι οποίοι ήταν διαφορετικής θρησκείας μπορεί να έπαιζαν χαρτιά, να μιλούσαν στα τηλέφωνα ή να χρησιμοποιήσαν το μπάνιο. Ένας τόπος μπορούσε να είναι συγχρόνως ιερός και βέβηλος, μισρός και καθαρός· η ιερότητα του τόπου μπορούσε να βεβηλώνεται από τη μιαιρότητα του χώρου.

Ιούλιο του 2009 αυξάνεται ο χρόνος κράτησης σε έξι μήνες ενώ υπήρχε η δυνατότητα επέκτασης στους δώδεκα. Αυτή η παράδοση και σκληρή πρακτική που εφάρμοσε το ελληνικό κράτος αντικατοπτρίζει τον τρόπο «υποδοχής» και φιλοξενίας που αυτό επιβάλλει σε μια κατηγορία φιλοξενούμενων, τους λαθραίους μουσαφίρηδες. Με την φυλάκιση δημιουργεί χώρους (φυλακές) που λειτουργούν ως χωματερές ανθρώπινων απορριμμάτων (Bauman 2005) και ως μηχανισμός διαχωρισμού και διάκρισης νομικών καθεστώτων (Rahola 2011:103). Πρόκειται για την παραγωγή διαφορετικών νομικών καθεστώτων και την παραγωγή διαφορετικών υποκειμένων (πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, αιτούντες επικουρικής προστασίας ή ανθρωπιστικού καθεστώτος, υπό απέλαση, υπό διοικητική απέλαση) θέτοντάς τους σε μια διαρκή αναμονή μεταξύ νομιμοποίησης και απέλασης. Ταυτόχρονα εγκληματοποιεί τη μετανάστευση, την κινητικότητα ανθρώπων χωρίς τα απαιτούμενα έγγραφα, καθώς η διέλευση των συνόρων τέτοιου τύπου προσλαμβάνεται και αντιμετωπίζεται ως αδίκημα που τιμωρείται με εγκλεισμό και φυλάκιση. Υπό το πρίσμα αυτό, ο ίδιος ο μηχανισμός των κέντρων κράτησης παράγει και κατασκευάζει ως έγκλημα την παράτυπη μετακίνηση στιγματίζοντας την ως «λάθρα» και τους ανθρώπους «χωρίς χαρτιά» ως «κλαντεστίνους/λαθραίους» (Rahola 2011: 105-106).

Σύμφωνα με όλα όσα ειπώθηκαν μπορώ να πω, με βεβαιότητα πια, πως βρισκόμαστε σε ένα κομβικό σημείο όπου η φιλοξενία (hospitality) -σαν τον Ιανό- ακονίζοντας τα νύχια της αποκαλύπτει το άλλο της πρόσωπο, εκείνο της εχθρότητας (hostility). Αυτό είναι και το παράδοξο που εντοπίζει ο Derrida (2000) στην έννοια της φιλοξενίας και που το αποτύπωσε με τον όρο «hostipitality». Δηλαδή από τη μια πλευρά προϋποθέτει την άρση της ετερότητας και καταδεικνύει το δικαίωμα που έχει κάθε ξένος στη φιλοξενία (hospitality), δηλαδή στο να μην του φέρονται με εχθρότητα («ο ξένος ως φίλος») (Derrida 2000: 3). Από την άλλη αντιμετωπίζει τον ξένο ως εχθρό (hostility) γεγονός που μπορεί να εκφραστεί μέσω της ακραίας και ανεξέλεγκτης βίας (Derrida 2000: 4).

Κι ενώ η οικονομική κρίση έχει γίνει πια αισθητή στην Ελλάδα, εδώ κι δυο χρόνια γινόμαστε θεατές δολοφονικών και βίαιων επιθέσεων εις βάρος ατόμων και ομάδων μεταναστών και προσφύγων με ή χωρίς χαρτιά από ακροδεξιές ομάδες, υπό την

σιωπηρή συναίνεση της πολιτείας. Η πολιτεία ως σύγχρονος Πόντιος Πιλάτος «νίπτει τας χείρας της», μπροστά σε μια κατάσταση «εκτάκτου ανάγκης» και «ανθρωπιστικής κρίση» -που ως προς αυτό κάποιοι Διεθνείς και Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί έχουν ένα πολύ μεγάλο μερίδιο ευθύνης- κοιτάζοντας με λαιμαργία τα ευρωπαϊκά κονδύλια που προορίζονται για τους «χωρίς χαρτιά». Από την άλλη υπό το πρίσμα της hospitality-με τη ζυγαριά να γέρνει προς τη hostility-, βάσει οργανωμένης στρατηγικής έχει οδηγήσει σε εξαθλίωση πολλούς χιλιάδες παράτυπους μετανάστες. Μαζί με τους ανθρώπους αυτούς στοχευμένα έχει αφήσει να εξαθλιωθούν και οι περιοχές στις οποίες διαμένουν (βλ. ιστορικό κέντρο Αθήνας, Αγ. Παντελεήμονας), δημιουργώντας έτσι «υγειονομικές βόμβες», όπως τις αποκαλεί, λόγω των υποτιθέμενων ασθενειών που κουβαλούν οι «λαθρομετανάστες» και «γκέτο» εγκληματικότητας, καλλιεργώντας έτσι τον φόβο και τον ρατσισμό.

Βρισκόμαστε πια σε ένα κομβικό και πολύ ουσιώδες σημείο όπου η αλληλεγγύη είναι το μόνο πράγμα που μας έχει απομείνει μέσα σε δύσκολους καιρούς, απέναντι στους ανθρώπους που αποτελούν τα απόβλητα της νεωτερικότητας, και που η τύχη τους είναι -όπως και για όλα τα σκουπίδια που καταλήγουν σε χωματερές- να θάβονται/χάνονται σε μαζικούς και ανώνυμους τάφους.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασίου, Αθηνά (2007), *Ζωή στο όριο. Δοκίμια για το σώμα το φύλο και τη βιοπολιτική*, Αθήνα: Εκκρεμές.

Agamben, Giorgio (2005), *Homo Sacer. Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, Αθήνα: Scripta.

Bauman, Zygmunt (2002), *Η μετανεωτερικότητα και τα δεινά της*, Αθήνα: Ψυχογιός.

----- (2004), *Παγκοσμιοποίηση. Οι συνέπειες για τον άνθρωπο*, Αθήνα: Πολύτροπον

----- (2005), *Σπαταλημένες ζωές. Οι απόβλητοι της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Κατάρτι

----- (2008), *Ρευστοί καιροί. Η ζωή την εποχή της αβεβαιότητας*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Βεντούρα, Λίνα (1994), *Μετανάστευση και έθνος. Μετασχηματισμοί στις συλλογικότητες και τις κοινωνικές θέσεις*, Αθήνα: Ε.Μ.Ν.Ε.-Μνήμων.

- (2009), «Εθνικό κράτος και σύγχρονες μεταναστεύσεις: πολιτικές, τάσεις, προοπτικές,» *Σύγχρονα Θέματα* 107: 23- 36.
- Goffman, Erving (1994), *Ασυλα. Δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων*, Αθήνα: Ευρύαλος.
- Καπλάνι, Γκαζμεντ (2006), *Μικρό ημερολόγιο συνόρων*, Αθήνα: Λιβάνη.
- Λαδάς, Βασίλης (2008), *Μουσαφεράτ. Οι χίλιες και μια νύχτες ενός καταυλισμού προσφύγων*, Αθήνα: Futura
- Λάου-Μπάκα, Γιούτα (2006), «Θαλάσσια Σύνορα και μη νόμιμη μετανάστευση: Ο θαλάσσιος δρόμος προς την Ελλάδα», *Επετηρίδα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Κοινωνίας*, τμ. 6 Αθήνα: 95-139
- Μπάτλερ, Τζούντιθ (2009), *Ευάλωτη ζωή. Οι δυνάμεις του πένθους και της βίας*, Αθήνα, νήσος.
- Παπαταξιάρχης, Ευθύμιος (2006), *Οι περιπέτειες της ετερότητας, Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- (2009), «Στην άκρη του βλέμματος. Η κρίση της ‘φιλοξενίας’ στην εποχή των διαπερατών συνόρων,» *Σύγχρονα Θέματα* 107 : 67-74.
- Πετράκου, Ηλέκτρα (2009), «Νέες τοπογραφίες των συνόρων: πολιτικές ασύλου στην ΕΕ και Κέντρα Κράτησης,» *Σύγχρονα Θέματα* 107: 37-46.
- Σαββάκης, Μάνος (2008) *Οι λεπροί της Σπιναλόγκας. Ιατρική, εγκλεισμός, βιωμένες εμπειρίες (1903-1957)*, Αθήνα, Πλέθρον.
- Sassen, Saskia (2001), *Χωρίς έλεγχο; Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Agier, Michel (25-11-2010), “Corridors of exile: A worldwide web of camps” <http://www.metropolitiques.eu/Corridors-of-exile-A-worldwide-web.html>
- Aas Franko, Katja (2011), “A borderless world? Cosmopolitanism, boundaries and frontiers?” In Cecilia Baillet and Katja Franko Aas (eds), *Cosmopolitan Justice and its discontents*, NY: Routledge.
- (2009), “The ‘interoperable body’: identity and social sorting at the European border”, WG4, Working Paper No. 36
- (2007), *Globalization and Crime*, LA, London et.al: Sage.
- (2006), “The body does not lie: Identity, risk and trust in technoculture” στο *Crime, Media, Culture* 2: 143-158.

----- (n.d), "The securitization of migration: Whose justice and whose security?" <http://org.uib.no/imer/14Nordic/Papers%20fra%2014.%20Migrasjonsforskerkonferanse/Aas.pdf>.

Balibar, Étienne (2004), *We the people of Europe. Reflections on transnational citizenship*, Princeton university press.

----- (10-11-2004), "Europe as borderland", The Alexander von Humboldt Lecture in Human Geography.

Bauman, Zygmunt (1998), "On Glocalization: or Globalization for some, Localization for some Others", *Thesis Eleven* 54(1): 37-49.

Cuttitta, Paolo (2006), "Points and Lines: A Topography of Borders in the Global Space," *Ephemera* 6 (1): 27-39.

Derrida, Jacques (2000), "Hostipitality" *Angelaki Journal of the Theoretical Humanities* vol. 5, no 3: 3-17.

Foucault, Michel (1967), "Of other spaces. Heterotopias" στο <http://foucault.info/documents/heteroTopia/foucault.heteroTopia.en.html>

Green, Sarah (2010), "Performing Border in the Aegean. On relocating political, economic and social relations," *Journal of Cultural Economy* 3 (2): 261- 278.

Muller, Benjamin J. (2010), *Security, risk and the biometric state. Governing borders and bodies*, New York: Routledge.

Navaro-Yashin, Yael (2003), "Life is dead here: Sensing the political in 'no man's land'," *Anthropological Theory* 3: 107- 125.

Rahola, Federico (2011), "The Detention Machine" in *Racial Criminalization of Migrants in the 21st Century*, Cornwall: Ashgate, 95-106.

Rajaram, Prem Kumar & Grundy-Warr, Carl (2004), "The Irregular Migrant as Homo Sacer: Migration and Detention in Australia, Malaysia, and Thailand," *International Migration* 42 (1): 33-64.

Trubeta, Sevasti (8-9 April 2010), "Reception centres for unaccompanied minor refugees: "dead zones", "stop-overs" and "bridges", Eastborder Net, Working paper, Berlin.

----- (15-16 May 2009), "Detention places for border-crossers as 'empty places'- Antinomies of current humanitarianism", Eastborder Net, Working paper, Manchester.

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥΣ ΚΑΙ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2011), "Coping with a fundamental rights emergency: The situation of persons crossing the Greek land border in an irregular manner".

COMPASS (27 March 2009), “Understanding irregular migration in Northern Europe”.

ΜΚΟ ΑΙΤΗΜΑ (Οκτώβριος 2009), «Ανεπιθύμητοι Άνθρωποι: παράνομες απελάσεις αιτούντων άσυλο από την Ελλάδα».

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (29 Απριλίου 2010), «Οι συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και χώρους κράτησης αλλοδαπών».

Γιατροί Χωρίς Σύνορα (Ιούνιος 2010), «Μετανάστες χωρίς έγγραφα. Ζωές υπό Κράτηση».

Amnesty International (2010), “The Dublin II trap transfers of asylum seekers in Greece”.

Amnesty International (2010), “Greece: Irregular migrants and asylum-seekers routinely detained in substandard conditions”.

UNHCR (28 August 2009) “UNHCR alarmed by detention of unaccompanied children in Lesbos, Greece” στο <http://www.unhcr.org/4a97cb719.html>.

UNHCR (16/06/2010), «20 Ιουνίου: Παγκόσμια Ημέρα Προσφύγων. ‘Μου στέρησαν την πατρίδα αλλά δεν μπορούν να μου στερήσουν το μέλλον’» στο www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/General/Greece/protaseisGR.doc

Migreurop (2009), “The encampment“ in Europe and around the Mediterranean Sea (Χάρτης με τα Κέντρα Κράτησης στην Ευρώπη και αλλού στο <http://www.migreurop.org/?lang=en>).